

Najcenniejsze obiekty w rezerwacie Rzeką Drawa objęte ochroną ścisłą

Krajobrazowo-wodny rezerwat Rzeką Drawa na Pomorzu Zachodnim utworzono w 1974 roku dla zachowania walorów krajobrazowych malowniczego odcinka rzeki z przyległymi lasami Puszczy Drawskiej, oraz dla zabezpieczenia naturalnych biocenoz wodnych i leśnych, a także bagiennych, źródłiskowych, murawowych i innych z ich interesującą i bogatą florą i fauną (J a s n o w s k i M. i in. 1973, J a s n o w s k a J., J a s n o w s k i M. 1982). Rezerwat Rzeką Drawa ma status rezerwatu częściowego. Jednakże na jego obszarze objęto specjalną ochroną 10 najwartościowszych obiektów w randze rezerwatów ścisłych. Zajmują one niewielki obszar 64,5 ha w stosunku do ogólnej powierzchni wynoszącej 522,41 ha. Nawiązując do naszego opracowania rezerwatu Rzeką Drawa (1982) pragniemy tutaj scharakteryzować wszystkie wyodrębnione rezerwaty ścisłe.

W rezerwatach ścisłych znalazły zabezpieczenie przede wszystkim naturalne zbiorowiska leśne najbardziej typowe dla tego terenu: buczyny, zachodniopolski grąd grabowy, łęg jeśionowo-olszowy, także małe fragmenty bagiennych olsów i ciepłej dąbrowy. Zabezpieczono również niektóre rzadkie i osobliwe zespoły roślinności źródlisk, okrajków, muraw piaszkowych i in. Zespoły roślinne tworzą szereg odmian dostosowanych do charakteru siedliska, czym poszczególne rezerwaty różnią się między sobą. Ponadto przy tworzeniu na długim odcinku rzeki kilku rezerwatów o podobnej roślinności chodziło o zachowanie naturalnych powierzchni leśnych w różnych partiach Puszczy Drawskiej, jako ostoi typowych biocenoz. Nie trzeba tłumaczyć, że obok roli naukowej i dydaktycznej ma to również znaczenie praktyczne. Śledzenie prawidłowości naturalnych zjawisk rozwojowych powinno być najlepszą wskazówką przy sporządzaniu planów urządzenia lasu jak i dla całej gospodarki leśnej na terenie Równiny Drawskiej. Odmiany i rasy drzew przystosowane do warunków siedliskowych mogą natomiast dostar-

czyć cennego materiału siewnego. Szczególnie wartościowe pod tym względem są stare okazy drzew. Dlatego poza rezerwata-
mi ścisłymi objęto ochroną jako pomniki przyrody piękne, wie-
kowe drzewa w liczbie 49 na 17 stanowiskach. Za pomniki
przyrody uznano także 6 głązów narzutowych.

W tabeli zestawiono podstawowe informacje o rezerwach
ścisłych (tab. 1). Nazwy, które nadano rezerwatom, odzwier-
ciedlają w pewnym stopniu charakter poszczególnych obiektów.

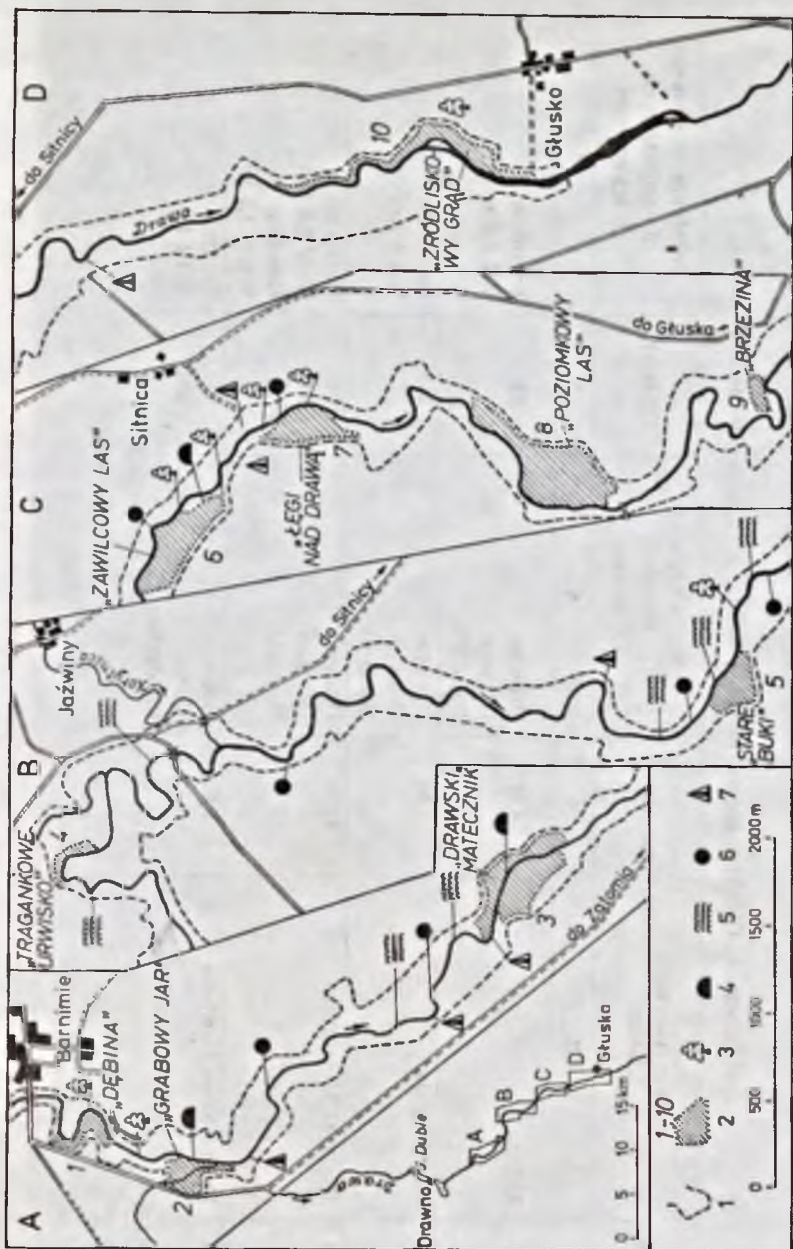
Rozmieszczenie rezerwatów ścisłych, oraz niektórych drzew
pomnikowych i głązów w rezerwacie Rzeką Drawa przedsta-
wiono na rycinie 1.

Opisy rezerwatów

1. Rezerwat Dębina. W sąsiedztwie miejscowości Barnimie rzeka
Drawa tworzy łuk, obejmujący półkole malownicze zbocze
wzniesione po jej zachodniej stronie z piękną partią lasu dę-
bowego, które objęto ochroną ścisłą (ryc. 1A). Drzewostan wy-
różnia się obecnością starych dębów okazałych rozmiarów,
w wieku ponad 100 lat. Obwody pni w pierśnicy wynoszą prze-
szło 1,5 m, zaś wysokość sięga do 28 m. Występują tu również
potężne buki i stare lipy. Można stąd obserwować rosnące po
drugiej stronie rzeki drzewa pomnikowe: buki (ponad 3 m
obwodu), graby (ponad 2 m obwodu), lipę o obwodzie pnia
4,2 m i potężny wiąz o obwodzie 4 m.

Wiosną, przed listnieniem drzew, w runie pojawiają się ma-
sowo wczesne byliny: przylaszczka, zawilce gajowy i żółty, piż-
maczek, dąbrówka, gajowiec żółty, miodunka čma. Po dnie lasu
płóży się bluszcz. Z innych gatunków runa wymienić można
marzankę wonną, kupkówkę Aschersona i przytulię leśną.
Skład gatunkowy drzew wskazuje na gładowy charakter lasu,
dominuje tu bowiem grab odnawiający się powszechnie. Pod
względem fitosocjologicznym zakwalifikowano ten las jako
gład grabowy *Galio silvatici-Carpinetum* z dominacją dębów
w drzewostanie.

2. Rezerwat Grabowy Jar. Nieduży strumień, prawobrzeżny do-
pływ Drawy, wyłobił w zachodniej skarpie głęboki, wąski
i kręty jar, uchodzący lejkowatym rozszerzeniem do doliny.
Zbocza parowu pokrywa las grabowy, powały drzew osuwają
się na dno, gdzie płynie krystaliczna woda i wybijają źródelka.
Cały obiekt jest jednym z bardziej malowniczych i interesują-

Ryc. 1. Plan rezerwatów ścisłych w krajobrazowo-wodnym rezerwacie Rzeką Drawa. 1 — granica rezerwatu; 2 — rezerwat ścisłe; 3 — drzewa pomniki przyrody; 4 — glazy pomnikowe; 5 — bystrzyny; 6 — stanowiska *Hildebrandia rivularis*; 7 — białki. — Sketch map of the strict scenic-aquatic reserves in the "Drawa River" nature reserve. 1 — boundary of the nature reserve; 2 — strict reserves; 3 — trees declared as nature monuments; 4 — monumental erratic blocks; 5 — rapids; 6 — localities of the alga *Hildebrandia rivularis*; 7 — bivalvate places

Tabela. 1. Obiekty objęte ochroną ścisłą w rezerwacie Rzeka Drawa

Lp.	Nazwa rezerwatu ścisłego	pow. w ha	Nadleśnictwo Obręb Leśnictwo	Oddział	Położenie w stosunku do najbliższych miejscowości
1	2	3	4	5	6
1	Dębina	4,81	Drawno Drawno Barnimie	239	Barnimie WS 0,5 km
2	Grabowy Jar	3,80	Drawno Drawno Barnimie	259	Barnimie WS 1 km
3	Drawski Matecznik	12,29	Drawno Drawno Barnimie	343, 344	Barnimie SSW 2,5 km Konołop WVN 1,5 km
4	Tragankowe Urwisko	0,65	Drawno Krepa Międzybórz	401, 403	Zatom NO 1 km

5	Stare Buki	2,80	Bierzwnik Wygon Zacisze	93	Zatom S 3 km
6	Zawilcowe Lasy	10,07	Bierzwnik Wygon Zacisze	138	Moczele N 2 km
7	Lęgi nad Drawą	4,19	Bierzwnik Wygon Zacisze	162, 191	Moczele NO 1,5 km
8	Poziomkowy Las	19,02	Głusko Głusko Głusko	247, 260	Głusko N 4 km
8	Brzezina	0,94	Głusko Głusko Głusko	271	Głusko N 3 km
10	Źródłiskowy Grąd	6,07	Głusko Głusko Głusko	288, 294	Głusko NW 1 km

cych zarówno ze względów krajobrazowych jak i botanicznych, dlatego objęto go ochroną ścisłą. Rezerwat leży na południowy zachód od miejscowości Barnimie, w sąsiedztwie szkółki leśnej (ryc. 1A). W pobliżu ujścia jaru leży potężny głaz polodowcowy, uznany za pomnik przyrody (ryc. 2 i 3).

Szczególłą wartość w rezerwacie mają piękne płaty zachodniopolskiego grądu grabowego *Galio silvatici-Carpinetum*, którego rozprzestrzenienie na Pomorzu Zachodnim pokrywa się z granicą zasięgu przytulii leśnej *Galium silvaticum*, występującej w runie tego zespołu. Las grabowy porasta strome zbocza jaru, rozwija się też na zboczach doliny Drawy, zbiegających tu łagodnie ku płaskiej terasie nad rzeką. W drzewostanie i podroście dominuje grab; drzewa na wysokości 1,3 m osiągają do 50—60 cm średnicy. Pojedynczo występują: buk, brzoza brodawkowata, wiąz szypułkowy. Podszycie rozwinięte jest stosunkowo słabo, tworzą je głównie: leszczyna, trzmielina zwyczajna i niskie krzewy porzeczeki alpejskiej. W runie obok przytulii leśnej występuje jaskier różnolistny, gatunek charakterystyczny zespołu, oraz zerwa kłosowa, czerniec gronkowy ładnie owocujący, kupkówka Aschersona i szereg innych ga-

Ryc. 2. Pomnikowy głaz w rezerwacie Grabowy Jar. — The monumental erratic block in the "Grabowy Jar" (Hornbeam Ravine) nature reserve.
Fot. M. Jasnowski

Ryc. 3. Wartki nurt Drawy przy rezerwacie Grabowy Jar — The swift current of the Drava stream by the Grabowy Jar (Hornbeam Ravine) nature reserve. Fot. M. Jasnowski

tunków. Wczesną wiosną zakwita tu łuskiewnik różowy, paszytujący na korzeniach grabów.

Na dnje jaru podmokłe partie mają charakterystyczną roślinność ziołorośli potokowych oraz małe młaki źródliskowe, bogate w mchy i wątrobowce.

Rezerwat „Grabowy Jar” jest wartościowym obiektem dla nauki, a ze względu na duże zróżnicowanie geomorfologiczne i botaniczne — atrakcyjnym obiektem dydaktycznym.

3. Rezerwat Drawski Matecznik, jest jednym z najcenniejszych, i niewątpliwie najpiękniejszych rezerwatów nad rzeką Drawą. Chroni on stare lasy na wierzcholinie i zboczach głęboko wciętej doliny, z bardzo wartko płynącą na tym odcinku wodą. Skoncentrowały się tutaj najliczniej osobliwości florystyczne rejonu. Rezerwat znajduje się po obu stronach rzeki, na wysokości wsi Konotop; w obrębie oddziału leśnego objętego ochroną ścisłą znalazło się także tzw. poletko łowieckie (ryc. 1). Przy wschodnim brzegu leży w wodzie duży głaz o średnicy ponad 2 m, uznany za pomnik przyrody, może on być drogowskazem dla turystów spływających Drawą.

Na wierzchołku po zachodniej, prawej stronie rzeki występuje piękny, stary drzewostan dębowy z udziałem równie dorodnych buków i nielicznych grabów. Dęby w wieku ponad 150 lat osiągnęły duże rozmiary: przeciętny obwód w pierśnicy 1,80 m, wysokość 28 m. Pojedyncze przestoje drzew są jeszcze dorodniejsze, niemal pomnikowe.

Zachodnie zbocze doliny stanowi bardzo stroma, urwista skarpa z wyciekami wód na wychodniach warstw wodonośnych. W drzewostanie dominują okazałe buki z małą domieszką innych gatunków, jak lipa drobnolistna czy wiąz szypułkowy. Roślinność runa zmienia się w zależności od charakteru siedliska. W partiach suchszych runo jest luźne, ale bogate florystycznie. Na uwagę zasługują takie gatunki jak: perłówka jednokwiatowa, przytulia leśna, groszek wiosenny, groszek czerniejący i rzadko groszek skrzydłasty, paprotka pospolita, dzwonek brzoskwiniolistny, dziurawiec skapolistny, wawrzynek wilczelyko, bluszcz oraz skrzyp zimowy, występujący w najniższej partii zbocza. Do największych osobliwości należy piękna, chroniona lilia złotogłów b. rzadka na Pomorzu Zachodnim. Wilgotne stromizny są doskonałym siedliskiem dla mszaków; bujnie rozwijają się kobierce mchów i wątrobowców, zwłaszcza w miejscach, gdzie stale sączy się woda. Występuje tu ponadto rzadka zdrojówka rutewkowata oraz masowo czerniec gronkowy i zerwa kłosowa.

Przeważa zespół kwaśnej buczyny *Luzulo pilosae-Fagetum* nawiązujący to do buczyny pomorskiej *Melico-Fagetum* (ryc. 4) to do grądu grabowego *Galio-Carpinetum*. Z gatunków charakterystycznych wymienić tu można kosmatkę owłosioną, turzycę palczastą i pigułkowatą, oraz podkreślić należy duży udział mszaków jak *Mnium hornum*, *Hypnum cupressiforme*, *Dicranum scoparium*, *Dicranella heteromala*, *Eurhynchium Swartzii*, *E. Zetterstedtii* i in., wskazujących na zakwaszenie i małą żyzność siedliska (por. Matuszkiewicz W., Matuszkiewicz A. 1973).

Brzeg wschodni, lewy, ma charakter zupełnie odmienny. Teren przy rzece jest nisko położony, płaski, okresowo zalewany a partiami stale podmokły. Dalej zbocze doliny wznosi się łagodnie ku wierzchołku, na której za wąskim pasem lasu ochronnego rozprzestrzeniają się pola uprawne.

Na płaskiej terasie zalewowej występuje las łąkowy jesionowo-olszowy *Circaeo-Alnetum* (ryc. 5). Drzewostan buduje olsza czarna i jesion a w domieszce także olsza szara. Podszycie, miejscami dość gęste, tworzą głównie: młode wiązy, trzmielina zwyczajna, kalina koralowa, leszczyna, czeremcha, i bar-

Ryc. 4. Buczyna pomorska *Melico-Fagetum* z perlówką jednokwiatową na wierzchowinie w rezerwacie „Drawski Matecznik”. — The Pomeranian beechstand *Melico-Fagetum* with *Melica uniflora* on the top surface in the “Drawski Matecznik” nature reserve. Fot. M. Jasnowski

dzo dorodne krzewy wawrzynka wilczegołyka, dobrze tu owocujące. Ten ostatni gatunek, rzadki na Pomorzu, znajduje najlepsze warunki rozwoju nad rzeką Drawą w siedliskach łągowych.

Runo typowe dla łągu olszowego zawiera zarówno gatunki bagienne jak i gatunki siedlisk zalewanych, obsychających. Do pierwszych należą m. in.: kosaciec, skrzyp błotny, przytulia błotna, kaczyniec, turzyca błotna itp.; do drugiej grupy należą: chmiel, turzyca odległokłosowa, czartawa pospolita, czyściec leśny. Większość z tych gatunków to gatunki wyróżniające zespół (Matuszkiewicz J. 1976). Trzeba jeszcze zwrócić uwagę na gatunki źródłiskowe jak rzeżucha gorzka, śledziennica skrętolistna, trędownik skrzydlaty oraz na rzadkie elementy flory jak przetacznik górski i łopian gajowy.

Wznoszące się łagodnie zbocza doliny porośnięte są przez piękny las grądowy. W drzewostanie, który budują graby, nie-rzadko można spotkać drzewa powyżej 23 m wysokości, o obwodzie pni do 1,80 m. Towarzyszą im okazałe buki, osią-gające wysokość 25—30 m i ponad 2 m obwodu, także brzozy,

Ryc. 5. Las łągowy *Circaeo-Alnetum* na niskim brzegu w rezerwacie Drawski Matecznik. — The *Circaeo-Alnetum* alder alluvial forest on the low banks in the "Drawski Matecznik" nature reserve. Fot. M. Jasnowski

wiązy i osiki. Na specjalne podkreślenie zasługuje masowe występowanie w runie, bardzo rzadkiego na Pomorzu gatunku, kopytnika. Jest to jedyne potwierdzone stanowisko kopytnika w rezerwacie Rzeką Drawa. Pod względem fitosocjologicznym można tu będzie wyróżnić obok zachodniopolskiego grądu grabowego *Galio silvatici-Carpinetum* także płaty łągu wiązowego *Ficario-Ulmetum campestris chrysosplenietosum* ze względu na dobór gatunków podszycia i runa (Traczyk T. 1962, Małuszkiewicz J. 1976).

4. Rezerwat Tragankowe Urwisko. W pobliżu ujścia Korytnicy do Drawy, na północ od mostu i szosy do Zatomia, na wschodnim brzegu doliny objęto ochroną rezerwatową strome urwisko o charakterze klifu, wznoszące się do 30 m nad rzeką (ryc. 1B). Podstawę zbocza podmywają stale wody Drawy. Piaszczystogliniasta ściana urwiska ma ekspozycję południową i dobrze się nagrzewa, toteż stanowi ciepłe siedlisko dla roślinności murawowej. Występują tu charakterystyczne gatunki muraw piaskowych, a wśród nich spotkać można wiele rzad-

kości, jak: podlegający ochronie kruszczyk rdzawoczerwony, rozchodnik ościsty, jastrzębiec zmijowcowy, driakiew gołębia, traganek piaskowy, od którego nazwano ten rezerwat. Występuje tu rzadko spotykana na Pomorzu paproć, podejrzon księżycowy. Z gatunków murawowych wymienić można: kostrzewę owczą, macierzankę piaskową, czyścicę drobnokwiatową, krwiściąg mniejszy, poziomkę twardawą, goździk kropkowany i szereg innych. Zbiorowisko ma charakter otwarty, można obserwować pionierską roślinność zasiedlającą ściany odsłaniające na skutek obsuwów zbocza.

Ze szczytu Tragankowego Urwiska roztacza się rozległy i malowniczy widok na meandrującą rzekę.

5. Rezerwat Stare Buki chroni dorodny las bukowy na pagórkowatym, zachodnim brzegu doliny Drawy, na południe od wsi Zatom (rys. 1B). Jest to dobrze wykształcony zespół buczyny pomorskiej *Melico-Fagetum*, bardzo charakterystyczny dla Puszczy Drawskiej. Stare buki w drzewostanie, liczące przeszło 120 lat, osiągają ponad 30 m wysokości a ich obwód w pierśnicy z reguły przekracza 1,8 m. W niższej warstwie również panują buki o wysokości do 25 m i o obwodzie do 1,0 m. Można tu obserwować drzewa różnego wieku uzupełniające drzewostan w sposób naturalny. Skład gatunkowy runa jest bardzo charakterystyczny. Łanowo występuje perlówka jednokwiatowa, wiechlina gajowa, marzanka wonna oraz inne byliny, jak: przylaszczka pospolita, zawilec gajowy, gajowiec żółty i wiele innych.

Rezerwat w tej partii lasów drawskich stanowi buczynową enklawę wśród sztucznych, dość młodych nasadzeń sosnowych, stąd jego dodatkowa wartość jako ostoi naturalnej roślinności (ryc. 6).

6. Rezerwat Zawilcowy Las chroni piękne lasy bukowe i buko-dębowe na zachodnim brzegu Drawy na północ od wsi Moczule, w pobliżu starej bindugi (ryc. 1). Na wysokości rezerwatu leży w korycie Drawy potężny gład narzutowy, największy w dolinie, uznany za pomnik przyrody, o obwodzie ponad 10 m i wysokości 1,8 m. Stanowi on dobry punkt orientacyjny dla turystów.

Wczesną wiosną w całym kompleksie leśnym rezerwatu runo tworzy barwny, gęsty dywan kwitnących bylin. Białe, żółte i błękitne odcienie mienia się na dnie lasów. Występują masowo i kwitną: przylaszczka, zawilec gajowy i żółty, miodunka plamista, pierwiosnka wyniosła i in. Później ustępują

Ryc. 6. Wielopienny okaz buka nad nurtem rzeki Drawy. — A specimen of the beech with many stems growing on the Drava stream. Fot. M. Jasnowski

one miejsca innym gatunkom jak: marzanka wonna, gajowiec żółty, konwalijka dwulistna itp. Gdy drzewa zazielenią się i do dna lasu dochodzi mniej światła, runo ubożeje. Buczyzna przybiera typową postać zespołu *Melico-Fagetum*.

W lesie bukowo-dębowym *Fago-Quercetum* stosunki świetlne dna lasu kształtują się korzystniej i w runie nadal bujnie rozwija się roślinność zielna. Z gatunków charakterystycznych wymienić można jastrzębce: gładki i Lachenala, groszek górski, paproć orlicę, kłosówkę miękką i in.

Rezerwat ma duże znaczenie dla gospodarki leśnej, gdyż można tu studiować procesy kształtowania się zespołów leśnych dostosowanych do naturalnych warunków siedliska.

W sąsiedztwie rezerwatu przy drodze rosną dwa pomnikowe dęby o obwodzie pni około 5 m i wysokości ponad 25 m. Obok na zboczu doliny widoczny jest dąb o obwodzie 3,2 m, wspinał się rozgałęziony.

7. Rezerwat Łęgi nad Drawą. Interesujące zbiorowiska łąkowe przechodzące w miejscach wyżej położonych w zbiorowiska łąkowe wykształciły się na zachodnim brzegu Drawy naprze-

ciw wsi Sitnica, leżącej po stronie wschodniej (ryc. 1C). Skłon doliny schodzi tu kilkoma terasami ku rzece (ryc. 7). Na kolejnych poziomach, za strefą szuwarów rozprzestrzenionych tuż przy wodzie, występują odmienne zbiorowiska leśne: w położeniu najniższym łąg olszowo-jesionowy *Circaeo-Alnetum*, dalej las olszowo-grabowy o charakterze przejściowym między łągiem i grądem niskim, zaś na terasie wzniesionej o 2—3 m wyżej — zachodniopolski grąd grabowy z dębem.

Olsza stanowiąca główny składnik drzewostanu łągowego jest bardzo dorodna, średnice pni osiągają w pierśnicy do 40 cm, wysokość 22—25 m. W podszyciu bujnie rozwija się leszczyna i czeremcha, także kalina koralowa i trzmielina zwyczajna oraz wawrzynek wilczelyko, którego krzewy osiągają ponad 1 m wysokości, są bogato rozgałęzione, kwitną i owocują. Podobnie bujne jest runo, jak zwykle w zbiorowiskach łągowych. Charakterystyczne są zwłaszcza duże płaty gwiazdniczy gajowej i szczyru trwałego, oraz całe kobierce mszaków.

W strefie przejściowej między łągiem i grądem drzewostan olszowo-grabowy ma w runie rozległe płaty szczyru trwałego,

Ryc. 7. Fragment niskiego brzegu w rezerwacie Łęgi nad Drawą. — Part of the low banks in the "Riverside Carrs" nature reserve. Fot. M. Jasnowski

wskazujące na źródłiskowy charakter tej fitocenozy. Nawiązuje do *Galio silvatici-Carpinetum stachyetosum*.

W położeniach wyższych las przyjmuje typowy charakter grądu grabowego z przytulią leśną, kokoryczką wonną i rzadkim na Pomorzu żywcem cebulkowym. Duży jest udział dębów: 70-letnie drzewa osiągają około 25 m wysokości i średnicę 30 cm w pierśnicy.

Przy drodze do rezerwatu występuje grupa 7-miu pomnikowych buków o obwodzie ponad 2 m i wys. do 25 m. Rosną one na płaskiej terasie, gdzie zaplanowano mały biwak rybacki, dla uprawiania dozwolonego w rezerwacie „Rzeka Drawa” wędkarstwa sportowego.

8. Rezerwat Poziomkowy Las znajduje się po wschodniej stronie rzeki Drawy, niedaleko wsi Moczele (ryc. 1C). Zajmuje nadrzeczną piaszczysto-gliniastą terasę o glebie próchnicznej dość żyznej. Występują tu 60-letnie sztuczne nasadzenia sosnowe, w których wykształciło się interesujące runo, stanowiące mieszaninę gatunków borowych, związanych z drzewostanem, oraz gatunków buczyn i grądów, związanych z charakterem siedliska. W podszyciu występuje podrost buków i dębów, natomiast sosna w ogóle się nie odnawia. Rezerwat ma charakter eksperymentalny. Chodzi o prześledzenie, jak będzie kształtować się to zbiorowisko roślinne bez ingerencji człowieka. Na podkreślenie zasługuje fakt, że sosna wprowadzona do lasów nad Drawą rozwija się doskonale, a okazy w wieku 120—150 lat osiągają wspaniałe rozmiary.

Z ciekawszych i rzadszych roślin, jakie występują w rezerwacie, można wymienić dwa gatunki widłaków: widłak goździsty i bardzo rzadki widłak wroniec, ponadto występują tu: lepnica dwudzielna i narecznica szerokolistna.

Dzięki ścisłej ochronie rezerwatowej las będzie porównywalnym wzorcem dla gospodarki leśnej w stosunku do nasadzeń sosnowych normalnie użytkowanych.

9. Rezerwat Brzezina. Na lewym brzegu Drawy, na południe od miejscowości Moczele znajduje się rezerwat chroniący osobliwy las brzozowy o szczególnym składzie florystycznym (rys. 1C). Nie daje się go zaklasyfikować w ustalonym systemie fitosocjologicznym.

Brzezina, czyli dorodny drzewostan brzozy brodawkowatej zajmuje kopulaste wypiętrzenie między nadrzeczną olszyną i nisko położoną, wilgotną łąką. Podłoże jest gliniaste i cechuje się dużym uwilgotnieniem. Brzozie towarzyszą: olsza szara,

jesion, topola czarna oraz buk i dąb szypułkowy. Warstwa krzewów, niezbyt rozwinięta, odznacza się bogatym składem florystycznym. Wśród podrostu rosną jawor, czeremcha, grab, grusza i jabłoń dzika, a w podszybie leszczyna, dereń właściwy, porzeczka alpejska i trzmielina zwyczajna. Najbardziej osobliwe jest runo. Panują tu mianowicie gatunki ciepłolubne, charakterystyczne dla miejsc otwartych, a nadto bardzo rzadkie na Pomorzu: biedrzeniec wielki i lebiodka; towarzyszą im inne gatunki siedlisk ciepłych. Równocześnie występują gatunki wymagające mokrego siedliska takie jak kozłek lekarski, sadziec konopiasty, ostrożeń błotny i warzywny itp. Rosną też wyjątkowo licznie rzadkie gatunki storczykowatych: listera jajowata, kruszczyk rdzawoczerwony i kruszczyk szerokolistny.

Osobliwa roślinność rezerwatu Brzezina czyni zeń bardzo atrakcyjny składnik krajobrazu w kompleksie Drawy.

10. Rezerwat Źródłkowy Grąd obejmuje fragment pochyłych zboczy doliny Drawy na wschodnim brzegu, koło miejscowości Głusko (ryc. 1D). Zespoły leśne to buczyna pomorska *Melico-Fagetum* i grąd grabowy *Galio silvatici-Carpinetum*. Dużo tu bardzo okazałych drzew, wśród nich pomnikowe buki i dęby. Największy z buków osiągnął obwód pnia 4,5 m, wys. 26 m. Stare graby mają pnie do 2,0 m obwodu. Sporo jest gatunków rzadkich, jak: kruszczyk szerokolistny, skrzyp zimowy (ryc. 8), dzwonek brzoskwiniolistny, wawrzynek wilczełyko, przytulia leśna. Ciekawe „czarcie kręgi” tworzą grzyby: gałęziak strojny i lejkówka lejkowata.

Największą wartość w tym rezerwacie przedstawiają zbiorowiska źródłkowe. Na zboczach występują wysięki wody i źródła, wokół których rozwijają się rzadko spotykane zbiorowiska wywierzyiskowe z klasy *Montio-Cardaminetea*. Młaki, rozsiane po lesie, żywią ciekawą i bogatą florę szczególnie mszaków. Najliczniej występują takie gatunki mszaków jak *Cratoneurum filicinum*, *Pellia Fabroniana*, *Fegatella conica*, *Mnium punctatum*, różne gatunki *Brachythecium* i *Eurhynchium* oraz inne. Z roślin naczyniowych dominuje: rzęźucha gorzka, gwiazdnica gajowa, przetaczniki: bobownik i bobowniczek, trędownik skrzydlaty, którym towarzyszą licznie inne gatunki błotne i źródłkowe. W wodach wycieków żyje rzadki gatunek wypławka — wypławek krętogłowy.

Ryc. 8. Skrzyp zimowy *Equisetum hiemale* nad brzegiem wody. — The scouring rush *Equisetum hiemale* by the side of the stream. Fot. M. Jasnowski

The most valuable natural bodies subjected to strict legal protection in the „Drava River” nature reserve

The scenic-aquatic reserve of the “Drava River” in West Pomerania has the status of a partial reserve, but within its precincts 10 strict reserves have been designated (Tab. 1). There are safeguarded in them parts of natural sylvan associations typical of the Drava Primeval Forest, as well as rare and unique plant associations growing near headwaters and in sandy grasslands. Moreover, 49 old magnificent trees growing in 17 localities, and 7 erratic blocks have been declared as natural monuments.

1. The “Dębina” nature reserve includes an old natural oak-hornbeam wood growing on the slope of a valley. In spring there develops in it a colourful forest carpet composed of early vernal perennial plants.

2. The “Grabowy Jar” nature reserve has been established to safeguard the *Galio silvatici-Carpinetum* forest association growing on the slopes of a narrow ravine cut by a fast stream flowing down to the Drava river. *Galium silvaticum* is the characteristic species of the association; it is a western species, which occurs there at the limit of its eastern range.

3. The “Drawski Matecznik” nature reserve protects beautiful 150-years-old stands overgrowing the top surface, steep banks, and low terraces on the two sides of the river. The phytocoenoses which occur there are as follows: *Melico-Fagetum*, *Luzulo pilosae-Fagetum*, *Galio silvatici-Carpinetum* with oaks predominating and in its typical form, and *Circaeo-Alnetum*. At the same time, this is the area of the greatest concentration of such rare plants as *Lilium martagon*, *Asarum europaeum*, *Daphne mezereum*, *Neottia nidus-avis*, *Veronica montana*, *Hypericum montanum*, *Polypodium vulgare*, *Arctium nemorosum*, *Campanula persicifolia*, *Equisetum hiemale*, and others.

4. The “Tragankowe Urwisko” nature reserve includes a very steep slope on the river, which becomes overgrown with the plants typical of xerothermal sandy grasslands. Numerous xerophilous species occur there, among which those rare in West Pomerania are as follows: *Astragalus arenarius*, *Scabiosa columbaria*, *Epipactis atropurpurea*, and *Botrychium lunaria*. Land sliding of the slope being frequent, pioneer plants may constantly be observed to settle the freshly exposed surfaces.

5. The “Stare Buki” nature reserve protects the *Melico-Fagetum* beechwood 120 years old. In the carpet there occur the characteristic

species of *Melica uniflora*, *Poa nemoralis*, *Asperula odorata*, and others.

6. The "Zawilcowe Łasy" nature reserve has considerable scenic qualities and at the same time protects two different forest associations: *Melico-Fagetum* and *Fago-Quercetum*. The aspect of these two phytocoenoses is similar in spring, when early perennial plants blossom in masses. Pronounced differences appear, when leaves have developed. In the beechwood the groundflora is scanty. In the oak forest the carpet is rich; the species encountered in it are as follows: *Lathyrus montanus*, *Hieracium laevigatum*, *H. lachenalii*, *Pteridium aquilinum*, *Holcus mollis*, and others. In the vicinity of the reserve, in the Drava river bed, there lies the greatest erratic block — a natural monument.

7. The "Łęgi nad Drawą" nature reserve includes interesting parts of *Circaeo-Alnetum* and *Galio silvatici-Carpinetum stachyetosum* forests, as well as transition phytocoenoses between these associations. Of the rare species there are *Dentaria bulbifera*, *Polygonatum odoratum*, and magnificent *Daphne mezereum* shrubs up to 1 m high. The humid substratum is covered with an abundant carpet of *Bryophyta*.

8. The "Poziomkowy Las" nature reserve is of an experimental character. One may watch in it the plant succession in a plantation of *Pinus silvestris* in which there develop the layers of groundflora and shrubs typical of broad-leaved forests in accordance with the character of the habitat. Of the rare, legally protected species there occur *Lycopodium clavatum* and *Huperzia selago*.

9. The "Brzezina" nature reserve represents an interesting unidentified forest community on a dome-shaped elevation. The stand is built of *Betula verrucosa*, *Alnus incana*, *Populus nigra* and *Fraxinus excelsior*. In the groundflora there grow xerophilous species including some rare ones, e. g. *Pimpinella maior*, *Origanum vulgare*, and *Epipactis atropurpurea*. At the same time there occur the plants typical of marshy habitats, e.g. *Valeriana officinalis*, *Eupatorium cannabinum*, and others, and among them the rare species of *Listera ovata*. Owing to its peculiar vegetation, this nature reserve is a very attractive component of the landscape.

10. The "Żródłiskowy Grąd" nature reserve is peculiar thanks to numerous headwaters and swamps found on the slopes of the Drava river valley with their phytocoenoses of the *Monitio-Cardaminetea* class. The associations of *Galio silvatici-Carpinetum* and *Melico-Fagetum* occur on the slopes. Some trees attain magnificent dimensions: beech and oak trees measure 4 m, and hornbeam 2 m girth at breast height. Of the rare species those occurring in it are as follows: *Epipactis latifolia*, *Equisetum hiemale*, *Campanula persicifolia*, and *Daphne mezereum*, the last mentioned being very rare in West Pomerania: on the Drava river it has exceptionally numerous localities.

PIŚMIENNICTWO

Jasnowska J., Jasnowski M. 1982 *Rezerwat krajobrazowo-wodny Rzeką Drawa na Pomorzu Zachodnim*. Chroń Przyr. Ojcz. z. 3.

Jasnowski M., Jasnowska J., Ćwikliński E., Markowski S., Grinn U., Kowalski W., Seidler W., Wołejko T. 1973 *Rezerwat rzeczny — rzeka Drawa*. Dokumentacja przyrodnicza projektu rezerwatu dla WRN Szczecin, maszynopis, str. 1—67.

Matuszkiewicz W., Matuszkiewicz A. 1973 *Przegląd fitosocjologiczny zbiorowisk leśnych Polski*. Cz. 1. *Lasy bukowe*. Phytocoenosis 2. 2., str. 143—202.

Matuszkiewicz J. 1976 *Przegląd fitosocjologiczny zbiorowisk leśnych Polski*. Cz. 3. *Lasy i zarośla łęgowe*. Phytocoenosis 5. 1., str. 3—66.

Traczyk T. 1962 *Materiały do geograficznego zróżnicowania łąk w Polsce*. Acta Soc. Bot. Pol. XXXI. 2, str. 275—304.